

cR

Centro
de Referência
Paulo Freire

**Este documento faz parte do acervo
do Centro de Referência Paulo Freire**

acervo.paulofreire.org

InstitutoPauloFreire

Daniel Kallós och Birgit Rodhe

Paulo Freire och den pedagogiska väven

1972 utgavs boken *Pedagogik för förtryckta* av Paulo Freire på svenska. Boken skulle komma att säljas i mer än 30 000 exemplar. Med mer eller mindre direkta hänvisningar till Freire skulle skiftande pedagogiska strömningar komma att träda fram under en ganska hektisk period i svensk pedagogisk debatt.

Frågan om den betydelse, som olika förebilder haft och har såväl i den pedagogiska debatten som för den pedagogiska praktiken, är självfallet viktig. Den har ägnats uppmärksamhet av pedagogiska forskare med idéhistoriska ambitioner. Varje avhandling i pedagogik (likasom i andra ämnen) innehåller dessutom avsnitt där tidigare forskning och teoribildning presenteras och där syftet är att visa hur all ny forskning bygger vidare på vad som tidigare gjorts.

Det är emellertid mera sällan som samtida förebilder görs till föremål för vetenskapliga analyser. Ett sådant försök föreligger emellertid nu i och med en avhandling av Staffan Selander *Textum institutionis. Den pedagogiska väven*.¹ Vad Staffan Selander sökt göra är att utveckla en modell för studiet av hur pedagogiska texter anammas i nya sam-

Daniel Kallós är docent i pedagogik. Han forskar och undervisar vid pedagogiska institutionen vid Lunds universitet. Han har nyligen publicerat arbetet *Bildningsarbetarinternationalen i Sverige. En studie av försök att organisera socialistiska och kommunistiska lärare i Sverige 1920–1940* (Arkiv Förlag, 1984) och bedriver f n forskning om utbildningspolitik, lokal skolutveckling m m. Birgit Rodhe har bredvid verksamhet i olika pedagogiska och utbildningspolitiska sammanhang i Sverige även varit internationellt engagerad bl a i uppdrag för Kyrkornas världsråd. Sedan hon lämnat sina offentliga uppdrag arbetar hon för närvarande vid pedagogiska institutionen vid Lunds universitet med en historisk och komparativ studie av relationen mellan offentligt och privat organiserad undervisning i några länder.

manhang. Det exempel han valt för att belysa denna fråga är Paulo Freire.

"Freire och dialogpedagogiken utgör . . . exempel på hur en text överförs och förändrats. I den svenska dialogpedagogikens form filtrerades Freires text på olika sätt." [sid 19]

Det är denna överförings- och förändringsprocess, som Staffan Selander söker kartlägga och analysera i sin avhandling. Mera allmänt försöker Selander använda "de pedagogiska texterna och föreställningarna om dessa texter" som "ledtrådar", vilka skall göra det möjligt för honom att teckna "den pedagogiska väven", dvs "förstå utbildningssystemet som en del i ett större system: samhället och staten" [sid 21]. Det som redovisas är "en studie i texttraduktion — överföring av texter mellan olika kontexter", vilket i det konkreta fallet innebär att överföringen av Freires texter till Sverige granskats. Paulo Freire är det exempel som studerats, och författaren har med utgångspunkt i en modell för studiet av texttraduktion "kartlagt var textöverföringen har ägt rum (arenan), vem som har varit aktiv i denna process (aktörerna) samt hur texten har filtrerats (avgränsningen)" [sid 164].

Det är kanske främst valet av exempel, som fått styra framställningen i avhandlingen. I dess centrum står Paulo Freire. Skildringen börjar i nordöstra Brasilien och slutar i det avlägsna Sverige med det lakoniska konstaterandet att "den entusiastiska vågen dog ut och Freires legitimerande status har försvunnit" [sid 161]. Enligt Staffan Selander är det idag tyst om Freire, ty det visade sig, "att Freires praktiska pedagogik var alltför begränsad för att kunna omsättas till undervisning inom det svenska utbildningssystemets ram", och dessutom bottnade hans pedagogiska filosofi i "en existentialistisk/fenomenologisk tradition", vilken aldrig fått "riktigt fotfäste i svensk pedagogik" [sid 161].

Vem var då denne Freire kan vi fråga oss knappa tio år efter det att hans namn var på mångas läppar inom den svenska pedagogiska världen?

Staffan Selander avser att ge sina läsare en möjlighet att dels få en sammanhållen beskrivning av Freires ståndpunkter och den praktik Freire sökt utveckla, dels presentera en kritisk diskussion av Freires texter. Avhandlingens första del har följaktligen rubricerats *Freires pedagogiska texter och den brasilianska kontexten*. I avhandlingens andra del förflyttas vi till Sverige. Hur såg det ut i Sverige vid tiden för Freires inträde på den svenska arenan? Vilka var de dominerande samhälleliga och pedagogiska frågeställningarna? Hur introducerades Freire i detta sammanhang och hur spreds hans tankegångar och vilka eventuella skolpolitiska kursändringar kom att förknippas med Freire?

Med hjälp av intervjuer med några av aktörerna och genom en granskning av material från några statliga utredningar (barnstugeutredningen, utredningen om skolans inre arbete, utredningen om alfabetisering av vuxna) samt genom ett studium av valda delar av

1970-talets svenska pedagogiska litteratur (avhandlingar, böcker, tidskriftsartiklar, debattinlägg m m) görs ett försök att teckna "Freires pedagogik och dialogpedagogiken i den svenska kontexten". Egentligen är det främst två svenska kontexter som studeras. Den ena är den kyrkligt ekumeniska anknytningen till Freire, som spelade en avgörande roll för att Freires texter över huvud taget skulle översättas. Den andra kontexten är den offentliga skolpolitikens. Här står barnstugeutredningen i centrum men också hur Freire på olika sätt påverkade andra delar av utbildningsväsendet.

Ett av problemen med att behandla samtida företeelser är att ganska många med rätta kan hävda att "de kan ge besked, ty de var med". Detta kan i hög grad sägas om denna artikels författare. Vi är dessutom på olika sätt omnämnda och diskuterade i Selanders framställning. Vår avsikt är emellertid inte att diskutera hur författaren behandlat det vi sagt och gjort, utan att till diskussion ta upp några av de frågor som Selander ställer och några av de slutsatser han för fram. Vi menar att Staffan Selander i sin avhandling behandlar viktiga frågor och att hans framställning ger näring åt flera olika och väsentliga diskussioner. Vi försöker ta upp några sådana i den fortsatta framställningen.

Freire och dialogpedagogiken

Staffan Selanders avhandling använder, som nämnts, Paulo Freire som ett exempel. När Selander emellertid skall beskriva sitt exempel på den svenska arenan hamnar han i visst bryderi. Han kopplar nämligen omedelbart samman Freire med dialogpedagogiken. Men då visar det sig

"... att Freires pedagogik och dialogpedagogiken är två åtskilda pedagogiker men att de i debatter och diskussioner oftast framträder på ett sätt som ger intryck av att det finns stora likheter mellan de två. De aktualiseras under samma period i vårt land, och understundom används den ena pedagogiken för att ge legitimitet åt den andra och vice versa." [sid 93]

En icke oväsentlig del av avhandlingstexten används därför till att undersöka hur begreppet dialogpedagogik växte fram inom barnstugeutredningen. Selander kan bekräfta, att dialogpedagogiken hade helt andra källor än Freire och att den knöt an till väsensskilt andra traditioner och teorier än dem som stått i centrum för Freire. För att kunna knyta an till Freire var sålunda dialogpedagogikens förespråkare tvungna att omtolka Freire. Därigenom kan också enligt Selander kopplingen mellan dialogpedagogiken och Freire ses som en translationsprocess.

Nu påvisar emellertid Selander mycket tydligt (och mera utförligt än som tidigare skett) att barnstugeutredningen inte hade behov av Freire. Han påvisar dessutom, att dialogpedagogikens förespråkare först i

efterhand gjorde vissa ganska ytliga anmärkningar, vilka i princip innebar att de försökte påvisa att dialogpedagogiken inte stod i strid med bl a Freires tankegångar. I viss mening kan det kanske också påstås, att man resonerade som om dialogpedagogiken i efterhand bekräftades av vad Freire anfört. Men anknytningarna till Freire var fåtaliga och inkonsekventa. Är det kanske så, att man får en missvisande bild av Freire i Sverige om man utgår från dialogpedagogiken?

Egentligen ställer vi här två olika frågor. För det första gäller frågan huvudströmningarna i den svenska pedagogiska debatten vid sjuttio-talets början. Vilka teman dominerade? Varför? Var t ex dialogpedagogiken *ett* bland flera uttryck för mera övergripande tendenser? För det andra är frågan om Freire i så fall primärt knöts an till just dialogpedagogiken i den svenska väven? Var det i förbindelse med den yttringen som Freire kom att få sin största betydelse i Sverige?

Vi menar att Staffan Selander själv påvisat att bindningen mellan dialogpedagogiken och Freire var svag och att han därigenom svarar nej på vår andra fråga (även om han inte själv ställer den). Men varför publicerades då i Sverige ett stort antal artiklar om Freire? Varför såldes boken *Pedagogik för förtryckta* i en så stor upplaga som ca 30 000 exemplar?² Om det inte primärt var dialogpedagogiken, som var huvudanknytningen till Freire, vilka behov svarade han då mot? Vilka var beröringspunkterna mellan Freire och dialogpedagogiken? Selander ställer i princip inte dessa frågor. På något sätt tycks han i stället utgå från ett postulerat samband mellan Freire och dialogpedagogiken. När han tillfredsställande och utförligt visat på att ett sådant direkt samband knappast fanns återstår egentligen ett stort frågetecken. Men detta frågetecken kommer inte ordentligt fram i Selanders text. Och de frågor som vi ställt blir ej tillfredsställande besvarade. Tillspetsat skulle man kunna säga, att det på något sätt blir obegripligt för Staffan Selander, att Freire över huvud taget kunde bli en storsäljare på den svenska marknaden och att han kunde bemötas med ett sådant intresse. Den närmaste förklaring som erbjuds är att han blev förebild nästan av misstag. Som förebild var han i det dialogpedagogiska perspektivet stympad, vantolkad och felförstådd. Han var "tradukterad" till oigenkännlighet. Freire var i den svenska kontexten allt annat än Freire. Men är en sådan förklaring rimlig?

Vi menar med andra ord att Staffan Selander utreder sambandet mellan dialogpedagogiken och Freire i Sverige. Hans utredning visar emellertid samtidigt, att den av honom studerade relationen är tämligen ointressant. Den blir ett exempel på hur i en viss konjunktur det framstår som nödvändigt för t ex företrädare för det statliga utredningsväsendet att ta upp och förhålla sig till bestämda tidsföreteelser även om dessa inte har ett direkt samband med det som man sysslar med. Dialogpedagogikens förespråkare sökte genom anknytning bl a till Paulo Freire få en bestämd legitimitet för sin svenska uppfinning.

Vi vill hävda att det i Sverige funnits och finns ett mottagande av Freire på vad som mera liknar Freires egna villkor och att Staffan

Selander genom att sätta Freire *och* dialogpedagogiken i centrum för sin analys av den svenska arenan givit en ofullständig och delvis missvisande bild av Freirereceptionen i Sverige.³

Vi vill också hävda, att detta mottagande av Freire i Sverige har ett närmare sammanhang med det, som gavs Freire på andra håll i världen och som visar sig utgöra grunden för ett ännu pågående arbete med hans texter och idéer.

För att förstå dessa sammanhang är det nödvändigt att något belysa hur Paulo Freire kom att aktualiseras i den internationella pedagogiska debatten och hur hans texter fann sin väg till vårt eget land. Hur gick den texttraduktion, som Staffan Selander vill behandla, i själva verket till?

Freires texter och vägen till Sverige

I sitt inledande kapitel presenterar Staffan Selander en modell för texttraduktion, som är avsedd att kunna tillämpas generellt men som i första hand används på traduktionen av Freires texter från Brasilien till Sverige. Det är en enkel lineär modell, som visar hur dessa texter (angivna som härstammande från Brasilien) genom översättning överförs till Sverige där de i sin tur tolkas genom andra texter. I avhandlingens slutkapitel återfinns en "utvidgad traduktionsmodell" [sid 174—175], fortfarande lineär och lik den första. Den innehåller emellertid flera kontexter; inte endast idéer utan också materiella förhållanden och handlingar. Det finns anledning att dels pröva ursprungsmodellens användbarhet på exemplet Freire, dels diskutera den utvidgade modellens användbarhet för fortsatt arbete med traduktionsproblemen. En uppgift som vi liksom Selander finner fängslande och väsentlig. Vi återkommer till den senare frågan i slutet av vår framställning.

Nu först till frågan om överföringen av Freire från den brasilianska kontexten till den svenska. I Selanders modell betecknar ett rakt pilförsatt streck vägen mellan de bägge kontexterna. Två viktiga förhållanden blir förbisedda: transportvägens längd och karaktär samt Freiretexternas förändring på vägen, dvs Freires egen erfarenhet och utveckling.

I själva verket hade Freire när han 1964 lämnade sitt hemland inte några texter med sig i bagaget, som skulle komma att publiceras i den form de kan antas ha existerat i. (Vi vet inte mycket mer om dessa texter än att en av dem tycks ha varit hans doktorsavhandling från 1959.)

Som en komplettering av Selanders beskrivning av Freire och av överföringen av Freire till Sverige vill vi beskriva Freire i kontexterna *mellan* Brasilien och Sverige, dvs den av Selander inte särskilt uppmärksammade transportsträckan.

Sedan Freire efter militärkuppen i Brasilien 1964 fängslats, frisläppts men frångåtits sin professur i Recife och anmodats att lämna landet, kom han via Bolivia till Chile. Där arbetade han inom ett UNESCO-projekt med alfabetisering av vuxna. Kristdemokraten Frei,

som under denna tid var Chiles ledare, sökte genomföra en jordreform och i anslutning till denna utvecklade Freire en till chilenska förhållanden anpassad variant av sitt alfabetiseringsprogram. När Allende år 1970 kom till makten, hade Freire funnit vägen till Harvard-universitetet i USA och därifrån kallats att arbeta som särskild konsult inom ramen för Kyrkornas världsråd i Genève. Det faktum, att Freires alfabetiseringsprogram användes också under Allende har förlett Selander att felaktigt uppge, att det var under denna period, som Freire själv verkade i Chile. Under vistelsen i Chile hade emellertid Freire fått tillfälle att bearbeta sina erfarenheter i texter, som senare på engelska kom att publiceras under titeln *Pedagogy of the Oppressed* (1970, översatt till engelska direkt efter författarens portugisiska manuskript; den svenska upplagan som utkom 1972 översattes från den engelska upplagan under jämförelse med den tyska översättningen, som publicerades 1971).

Den första av Freires böcker, som publicerades i Brasilien, var *Educação como prática da liberdade* (1967). Den hade skrivits i Chile och utgavs med ett förord av den brasilianske sociologen Francisco Weffort. Detta förord återfinns också i den franska upplagan från 1971 och i den svenska från 1974.

Under Harvardtiden hade Freire möjlighet att vidareutveckla sin pedagogiska filosofi och presentera den i ett par uppsatser i den ansedda och spridda tidskriften *Harvard Educational Review* år 1970. I svensk form återfinns de i boken *Kulturell kamp för frihet* (1974) tillsammans med en uppsats om *Utbildning, befrielse och kyrkan* från år 1973. Från början av 1970 fick Freire en fast punkt för sin verksamhet i Genève men blev samtidigt en världsresenär. Redan innan han kom till Genève hade han anlitats som föreläsare på olika håll i USA, och han hade dessutom vid flera tillfällen lett seminarier hos Ivan Illich i Cuernavaca i Mexiko. Från Genève reste han till olika länder i Europa, till Indien och andra länder i Asien, men han kom framför allt att knytas till alfabetiseringsaktiviteter i forna portugisiska kolonier i Afrika. Om samspelet med ett av dessa länder — Guinea-Bissau — handlar boken *Education for Liberation* (1978), som under titeln *Utbildning för befrielse* samma år utkom i Sverige och samtidigt är den senaste bok av Freire som utgivits i Sverige.⁴

Hur kom då Paulo Freire till Genève? Kyrkornas världsråd, som under 10 år var hans huvudarbetsgivare, omfattar ett stort antal kyrkor tillhörande de protestantiska och ortodoxa kyrkofamiljerna men inte den katolska kyrka, som Freire själv tillhör. Det var måhända både av organisatoriska och personliga skäl, som han kom att få den jämförelsevis fria ställning som hans konsulttitel är ett uttryck för. Under slutet av 1960-talet hade världsrådet (*World Council of Churches*) tillsammans med den delvis parallella organisationen *World Council of Christian Education* arbetat med frågor kring bildning och fostran⁵ i en gemensam studiekommision. Denna rapporterade 1968 till världskyrkomö-

tet i Uppsala. Det konkreta resultatet blev dels ett mandat att inrätta ett *Office of Education* inom rådets avdelning för ekumenisk aktion, dels att biträda en sammanslagning av de bägge världsråden. Av de tre kvalificerade medarbetare, som skulle knytas till enheten för "education", tillträdde under 1969 en tysk och en amerikan. Mot bakgrund av det spektakulära uppsalamötet med dess starka prägel av frågor om socialt och politiskt handlande i tredje världen var det mer eller mindre givet att den tredje medarbetaren måste hämtas från denna del av världen. Men de flesta av tredje världens kyrkor var fortfarande starkt dominerade av traditioner från kolonial- och missionsepoker. De var inriktade på traditionella bildnings- och fostransuppgifter som kyrkliga skolor, söndagsskolor, lärarutbildning m m. Kontakter med den allmänna utbildningsdebatten förmedlades huvudsakligen genom UNESCO och då främst på alfabetiseringsområdet. Till detta område hade Freire anknytning både genom sitt pionjärbete i Brasiliens Nordeste och genom verksamheten i Chile. Det började också mot slutet av 1960-talet bli bekant att han höll på att utforma en filosofi, som dels vidgade perspektivet från de icke läskunniga till hela utbildningsområdet, dels ställde "alfabetisanderna" (hans eget uttryck) i centrum som förtryckta, vilka var inneslutna i tystnadens kultur och utsatta för utbildning enligt vad Freire kallade bankmetoden. Verksamheten måste med sådana utgångspunkter inriktas på att med de förtryckta utveckla redskap och strategier så att de själva kunde arbeta för sin egen befrielse. Den humanistiska filosofi, som Freire utvecklade hade anknytning till såväl Kristus som Marx. Den bottnade i praktisk erfarenhet och anknöt till UNESCO:s verksamhet samtidigt som den både praktiskt och teoretiskt utgjorde ett alternativ till denna. Den erbjöd också ett alternativ till kyrkornas traditionella engagemang inom området "education". När Freire för första gången framträdde officiellt som talesman för Kyrkornas världsråds engagemang rörande bildning och fostran på ett symposium i Bergen i Nederländerna i maj 1970 kontrasterade hans tankar mycket tydligt mot den UNESCO-publikation, som utgjorde bakgrundsmaterialet inför symposiet. Det handlade om Philip Coombs' arbete *The World Educational Crisis*, som hade utsänts till samtliga deltagare i förväg. Enligt Coombs (och UNESCO) kunde krisen avhjälpas genom ständigt förnyade kampanjer med ständigt ökade resurser så att u-länderna skulle kunna komma i kapp i-länderna på utbildningsområdet.⁶ Freire talade i stället om att kyrkornas uppgift var att kämpa för de förtrycktas befrielse med en undervisning, som skulle gå ut på att medverka till att förändra de grundläggande samhällsliga strukturerna. "Kyrkan kan inte vara neutral, för det finns ingenting sådant som en neutral undervisning." Kyrkan kunde inte nöja sig med att erbjuda asyl åt de förtryckta eller med att upprätthålla kristna skolor. Kyrkan måste enligt Freire vara en profetisk, en utopisk och en frigörande kraft.

Ett år senare höll *World Council of Christian Education* sitt sista världsmöte i Lima och beslöt där att förena sig med *World Council of*

Churches. Vid mötet i Lima pekade både Ivan Illich och Paulo Freire på en "education" som inte nöjde sig med att expandera och inrikta sig på en strävan efter jämlikhet mellan olika världar utan som i stället angrep grundläggande och till sin karaktär ondskefulla strukturer. Om de svenska utbildningsreformerna yttrade Illich i diskussionen till den av oss, som medverkade som talare vid konferensen: "Madame. Ni kommer från det land som gått längst i hela världen — på fel väg."

Fastän olika både i filosofi och uttrycksformer angrep Illich och Freire parallellt och med kraft det som kan kallas för 1960-talets utbildningsoptimistiska program och som globalt representerades genom UNESCO och för industriländerna av OECD. Resultatet av denna politik hade blivit en utbildningsexplosion i den industrialiserade världen och en fördjupning av klyftorna mellan nord och syd. Freire och Illich förklarade, varför reformsträvandena och de ständigt upprepade kampanjerna inte kunde nå sina mål och varför det inte heller kunde anses önskvärt att så skedde. Än mera av i-ländernas utbildningsmodeller i u-länderna (och i i-länderna själva) skulle betyda ett ökat förtryck och mera av "tystnadens kultur". "Kulturell kamp för frihet" och "utbildning för befrielse" karaktäriserade Freires "pedagogik för förtryckta". I jämförelse med Illichs "avskolning" innebar den ett mera konstruktivt program, även om detta av olika skäl inte fick den framgång som Freire hoppats på när det prövades som "en pedagogik i utveckling" i Guinea-Bissau vid mitten av 1970-talet eller i Nicaragua vid 1980-talets början.

De bägge rösterna från Latinamerika kom att höras och debatteras i hela västvärlden. Tillfälligheter tycktes nästan avgöra vem av dem som fick starkast genomslagskraft. I Västtyskland blev det sålunda Ivan Illich och i Sverige blev det Paulo Freire. Måhända var ett icke tillfälligt skäl till att det i Sverige blev Freire det faktum, att tankar om avskolning knappast passade i ett land "som kommit så långt på fel väg". Att ställa frågan "Hvis skolen ikke fandtes" blev mest ett tankeexperiment. Däremot kunde Freire ge kompletterande förklaringsmodeller som svarade mot en frustration som många upplevde i försöken att förverkliga en skola i enlighet med riksdagens och läroplanernas uttalade syften. Under sextiotalets slut och i början av sjuttioalet fanns ett slags hunger också i Sverige efter tankemodeller och praktiska uppslag för att förstå och angripa problem på bildningens och fostrans områden. Engagemanget gällde inte bara situationen i Sverige utan också världen utanför oss. Amerikanska debattböcker av John Holt, Paul Goodman, Charles Silberman, George Dennison och andra fick en marknad utan att egentligen verka förlösande. Teoretiker som bl a Basil Bernstein, Pierre Bourdieu och Jean-Claude Passeron började introduceras och studeras. Illich, men kanske framför allt Freire, intog ett slags mellanposition mellan dessa bägge grupper av kritiker. Freires starka genomslagskraft under några 70-talsår kan sannolikt hänföras till sådana förhållanden som att han kom från tredje världen och till

och med från det alltmer uppmärksammade Latinamerika, att han förenade praktisk pedagogisk erfarenhet med en alltmer genomarbetad pedagogisk filosofi och att han tycktes representera både en kristen övertygelse och en radikal samhällsuppfattning, som åtminstone låg nära Marx.

Avsikten med vad vi här sagt är att antyda att det är den omvandling och vidareutveckling av Freire, som skedde sedan han lämnat Brasilien, som präglade introduktionen av honom i Sverige. Pilen mellan den brasilianska och den svenska kontexten är inte rät och direkt. Vägen går över Chile, USA och Genève. Kontexterna är många men — om vi ser till Freires verksamhet — kopplade till UNESCO och framför allt till Kyrkornas världsråd. Staffan Selander har enligt vår mening i alltför hög grad bortsett från betydelsen av vad vi talat om som transportsträckan och därför också råkat i onödiga svårigheter när han försöker analysera såväl traduktionsprocessen som vad han kallar "den pedagogiska väven".

En ytterligare avsikt med det här anförda är att lägga grunden för frågan om innebörden av begreppet kontext. När Selander vill beskriva traduction gäller detta en process från en kontext till en annan. Han presenterar dock ej någon genomarbetad analys för hur viktiga drag i en kontext skall identifieras. Vi har här sökt påvisa hur Freires kontext inte bara var Brasilien utan också Chile, USA och Genève. Att det inte bara handlade om Nordestes lantarbetarproletariat utan också om ekumeniska sammanhang m m.

När Selander beskriver den svenska kontexten under slutet av 1960-talet är han i många stycken träffsäker men dessvärre inte särskilt systematisk. Olika grupper kom, vilket Selander antyder, att närma sig Freire med såväl skiftande förväntningar som med en olikartad förförståelse. Här går det inte att vara vare sig lineär eller endimensionell, dvs arbeta med en så pass enkel traduktionsmodell som den Selander använder. Frågan är om det fanns mer än en allmän gemensam referensram för olika pedagogiska forskare och praktiker eller för vad Selander kallar "aktörerna på den svenska arenan". Vi har talat om en frustration och om ett slags gemensam hunger. Vi skall i det följande utveckla också denna tankelinje.

Freire i Sverige

Som nämnts utkom fyra böcker av Freire på svenska under åren 1972—1978. Staffan Selander menar att framgången inte skulle ha blivit lika stor om böckerna överförts till svenska i annan ordning [sid 165]. Det faktum att *Pedagogik för förtryckta* blev den första boken på svenska spelade alltså enligt Selander en viktig roll. Förutom att Selanders resonemang på denna punkt är ganska lösligt bortser han från vissa fakta, vilka i praktiken förhindrade en annan utgivningsordning. Den första bok av Freire som utgavs i Brasilien fanns vid 1970-talets

början inte tillgänglig i USA eller Europa. Det var genom artiklarna i Harvard Educational Review 1970 och genom den samma år i USA utgivna *Pedagogy of the Oppressed*, som Freire uppmärksammades i den vetenskapliga världen. I en särskild bilaga [sid 259] förtecknar Selander publiceringen av Freires böcker på svenska och i original. Uppställningen är alltför schematisk. Man måste i en jämförelse med Sverige också ta fasta på engelska, franska och tyska utgåvor. Förmedlingen mellan originalutgåva och Sverige är i praktiken nära nog aldrig så rätlinjig att den kan beskrivas med hjälp av två punktangivelser. Det bör också beaktas att böcker med likartade eller identiska titlar inte alltid är desamma. Genom ett studium av förord i olika utgåvor får man också värdefull information om Freires levnadslopp och analyser av hans filosofi och utveckling och därmed ökade möjligheter att följa traductioner till andra kontexter än den svenska. En sådan inblick hjälper också oss att bättre förstå Freire i Sverige. Här har Selander enligt vår mening alltför ensidigt uppehållit sig vid å ena sidan den brasilianska kontexten och å andra sidan den svenska.

I olika avsnitt av avhandlingen försöker Selander förklara varför Freire fick ett så starkt gensvar i den svenska pedagogiska världen. Några faktorer sammanfattas på följande sätt:

”Utvecklingen inom den obligatoriska skolan och högskolan medförde kritik mot systemet, mot utbildningsteknologin och krav på en annorlunda pedagogik.” [sid 80]

Det är i och för sig naturligtvis riktigt att sätta in receptionen av Freire i det angivna sammanhanget men det är alltför snävt. Detta tycks också Selander inse men ändå bara antyder han andra sammanhang. Det hade varit fruktbart att också på allvar undersöka hur mottagandet av Freires idéer hängde samman med det starka internationella engagemanget under 60-talet och början av 70-talet. Det var sannerligen inte bara vid svenska universitet som man opponerade sig mot auktoritär styrning och undervisning. Det faktum att Freire knöts till Kyrkornas världsråd måste förstås mot bakgrund av det radikala internationella engagemang, som bl a kom till uttryck under världskyrkomötet i Uppsala 1968. Det mottagande Freires tankegångar fick i kyrkor och i utbildningssammanhang världen över visade, att han uppfattades som en av dem, vilka kunde föra den handlingsberedskap, som kommit till uttryck i Uppsala, vidare. Trots snåriga tankebanor lyckades han mynta slagkraftiga uttryck, pedagogik för förtryckta, tystnadens kultur, medvetandegörande, banksystem m m. Artiklar i tidningar och tidskrifter som Svenska Folkhögskolan, Fönstret, Svensk Veckotidning, Dagens Nyheter, Kristet Forum, Folkbildningsarbetet, Utbildningstidningen och i lärarfacklig press, vilka förtecknats av Jan-Erik Perneman och Selander, vittnar om att Freires inflytande sannerligen inte inskränkte sig till förskolan eller till universitetsundervisningen i pedagogik och att Freires inverkan knappast på ett meningsfullt sätt låter sig inordnas under det av barnstugeutredningens expertis myntade

begreppet dialogpedagogik. Den svenska ekumeniska nämnden tillsatte 1973 ett utbildningsutskott, som bl a inför det världskyrkomöte, som hölls 1975 i Nairobi, tjänstgjorde som svensk samtalspartner i den dialog, som försiggick på "education"-området och som i hög grad inspirerades av Freire. Det är därför egentligen inte alls förvånande, att bl a såväl i Sverige som på annat håll kyrkligt anknyten vuxenutbildning och ledarfostran tog starka intryck av Freire. Jan-Erik Pernemans avhandling, som försvarades i Göteborg 1977, är på den punkten ett intressant och väldokumenterat vittnesbörd om aktiviteter i Freires efterföljd.⁷ Perneman arbetar fortfarande inom folkhögskola och folkbildning efter liknande tankelinjer, vilket bl a dokumenterats i program i utbildningsradion hösten 1984. Helt tyst har det sålunda inte blivit om Freire i Sverige.

Selander nämner själv att Freire hade andra svenska anknytningar än dialogpedagogiken. Men de av honom valda utgångspunkterna gör att han gärna vill hänföra det mesta till just dialogpedagogiken. Han undervärderar då också det mottagande som Freire fick inom icke-kyrkliga grupper. Ett anti-imperialistiskt engagemang och ett engagemang i u-landsproblematik var högst påtagligt under 60-talets slut och 70-talets början. På pedagogikens område tog detta sig uttryck bl a i den mycket spridda antologin *Utbildning* av Lilian Levin m fl.⁸ Det fanns också i Sverige ett intresse för Paulo Freire som mindre handlade om att tillämpa honom i Sverige än att studera honom för att därigenom undersöka möjligheterna för en pedagogisk verksamhet utan kulturimperialistiska förtecken.⁹

Under början av 1970-talet var också inom den svenska pedagogiska forskningen en viss ny- och omorientering märkbar. Ett försök till uppbrott från den logiska empirismens torftighet kunde noteras. Detta tog sig olika uttryck. Staffan Selander pekar t ex på att det vid Stockholms universitet vid början av 70-talet fanns ett intresse för Freires teori och ideologi och ett mindre intresse för "själva tekniken att lära ut läskunnighet" [sid 152]. I Göteborg och Lund uppmärksammades också Freire och då bl a i en kritik mot undervisningsforskning och de grundläggande (men oftast outtalade) epistemologiska antaganden denna byggde på. Här sågs Freires kritik som ett bland flera exempel. Hållningen var många gånger ideologikritisk, i andra fall allt mer öppet uttalat marxistisk.¹⁰ Det är alltför enkelt att knyta intresset för Freire i dessa sammanhang uteslutande (eller främst) till samtida försök att förändra universitetsundervisningen med mer eller mindre antiauktoritära eller dialogpedagogiska förtecken.

I de avslutande kapitlen försöker Selander också vidga beskrivningen av den svenska kontexten samtidigt som han försöker sig på en avgränsning av Freires text. I ett schema [sid 166] jämför han t ex källorna för Freire respektive dialogpedagogiken på ett sätt som dels knappast kan tas till utgångspunkt för en analys av Freires resp dialogpedagogikens terminologi (vilket är avsikten), dels knappast kan häröra ur annat än en brist på analys. Lika svårt har vi att ta på allvar den

"grafiska struktur över arenor och aktörer där Freires texter aktualiserades", som Selander presenterat tidigare i avhandlingen [sid 119]. Vi har i det föregående med några exempel pekat på vissa arenor. Några av dessa nämns av Selander, andra inte. I hans grafiska struktur har vi ganska svårt att känna igen den svenska verklighet, som Selander trots allt vill återge. Hans sammanfattningar präglas dessvärre också av en i vissa fall felaktig kronologi. Samtidigt visar kanske ansatsen också på aktörsperspektivets begränsningar även i ett litet land som Sverige. De av Selander utvalda aktörerna fanns visserligen på arenan men vilken betydelse hade de? Var de dessutom de enda av betydelse? Vi menar att Selanders val präglas av visst godtycke och av en otillräcklig analys.

Avslutande kommentarer

I avhandlingens slutkapitel avskriver Staffan Selander Paulo Freire strax före 70-talets slut. Dialogpedagogiken är inte längre ett gångbart begrepp och Freires "praktiska pedagogik" och "pedagogiska filosofi" förklaras vara irrelevanta i den svenska verkligheten. Med Selanders metafor: de kontextuella villkoren förändras och den "pedagogiska väven" kräver nya inslag. "Flumpedagogiken" (behändigt identifierar Selander återigen receptionen av Freire i Sverige med dialogpedagogiken) avlöses av krav på kunskap, normer, lag och ordning. Eller med andra metaforer: en rosa våg har rullat slut, en starflock har lyft och sökt sig ett annat träd att tjattra från.

Det är synd att Selander inte mera allvarligt tagit upp en diskussion i avhandlingen om varför vågorna åtminstone tycks avlösa varandra så snabbt i den svenska (och den utländska) pedagogiska idédebatten och varför denna påverkas så lätt och så ytligt av modets växlingar. Bilden av en "pedagogisk väv" är mot den bakgrunden mindre lyckad. Ett vävinslag har förblivande karaktär medan det karaktäristiska för vågor och starflockar just är deras flyktighet.

Iakttagelsen att modevågen Freire passerat i Sverige är väl i stort sett riktig även om den inte stämmer fullt ut.¹¹ På andra håll i världen arbetar man vidare med Freires tankar liksom han själv efter återkomsten till Brasilien 1980 vidareutvecklar sina idéer och tycks fördjupa dem. I Västtyskland utgavs 1981 en fyllig samling Freiretexter *Der Lehrer ist Politiker und Künstler*,¹² som tydligen inte uppmärksammats av Selander. Särskilt den rikliga samling intervjuer med Freire, som ingår i antologin och som speglar olika faser av hans tankar och erfarenheter under 1970-talet (med rikliga återblickar på hans tidigare utveckling), kunde ha hjälpt Selander att ge en mer dynamisk bild av Freires bildnings- och idéutvecklingsväg. Det vi får i avhandlingen, och då främst i kapitel 2, är en statisk bild, som enligt vår mening inte gör Freire rättvisa och som dessutom inte alls tar hänsyn till det vi i det föregående kallat för transportsträckan. Bilden som tecknas förutsätter inte heller att Freire åter skulle kunna ha något att tillföra också den

svenska diskussionen i en fortsatt utveckling av "action and reflection". "Schliesslich bin ich ja noch nicht tot", säger Freire i en av intervjuerna i den ovan nämnda västtyska boken. Kanske borde det observeras också i Sverige.

I England och USA är en av de mera uppmärksammade pedagogiska teoretikerna Henry Giroux. Giroux knyter medvetet och direkt an till Freire i ett försök att utveckla en strategi för praktiskt handlande. Giroux tillhör de teoretiker, som via bl a ett försök till kritik av marxistisk utbildningsteori prövar alternativ. I boken *Theory and Resistance in Education. A Pedagogy for the Opposition*,¹³ som för övrigt har ett kort förord av Freire, finns ett längre avsnitt om Freire som talesman för "critical literacy". Giroux sammanfattar:

"It is in the attempt to build a more dialectical and potentially radical theory of literacy that the work of Paulo Freire gains enormous significance."

Giroux hänvisar också till en text av Freire, som kommer att ges ut i USA under 1984 (*The Politics of Education: Culture, Power and Liberation*). Det perspektiv, som bl a Giroux utvecklar, representerar en läsart och en förståelse av Freire, som har föga gemensamt med dialogpedagogik men mycket gemensamt med de strömningar inom pedagogisk forskning och teoribildning, som blev också aktuella i Sverige under slutet av sextiotalet och början av sjuttiotalet. I de rörelserna hade också Freire sin plats.

Staffan Selanders lineära modeller för texttraduktion ger inte fullständigt utrymme vare sig för den process han försöker skildra eller en möjlig vidareutveckling av den karaktär, som här endast kunnat antydas. Modellerna är i själva verket på gränsen till det triviala: texter med ursprung i en viss kontext översätts till ett annat språk och introduceras i en ny kontext, eventuellt också inkorporerade i nya texter. Än sen då? Var finns det plats för frågorna Varför? När? och Hur? Staffan Selander har enligt vår mening inte lyckats visa på att Freire är ett särskilt välvalt exempel. Hade Freire ett avgörande (eller ens ett stort) inflytande i den svenska verkligheten vid den tiden det begav sig? Att hans inflytande fanns är en sak, men det är faktiskt en annan att påvisa hur stort inflytandet var, vilken karaktär det hade osv. Vi tvekar inte i omdömet att Freire kom att spela en betydelsefull roll i Sverige under den tid som Selander skildrar. Vi vill däremot på flera punkter sätta frågetecken för resultaten av den analys Selander redovisat.

Vi skall inte göra ett försök att rita en alternativ modell eller presentera en fullständig motbild. Vi kan bara konstatera, att Staffan Selander på flera punkter ökat vår förståelse av såväl Freire som den svenska pedagogiska väven. Men samtidigt menar vi att han gång på gång trasslar till trådarna och dessutom går vilse bland dem. Kanske kan emellertid också ett ibland snubblande irrande bland de många trådarna ge lärdomar för ett fortsatt arbete med centrala men tidigare alltför lite beaktade problem på pedagogikens område.

Noter

1. Staffan Selander: *Textum institutionis. Den pedagogiska väven. En studie av texttraduktion utifrån exemplet Freire och dialogpedagogiken i Sverige*. Stockholm: CWK Gleerup/Liber Förlag. [Studies in Education and Psychology, 15; Studies in Curriculum Theory and Cultural Reproduction, 10.] 1984.
2. I en bilaga [sid 258] redovisar Staffan Selander upplagesiffrorna för de svenska översättningarna av Freires böcker. Pedagogik för förtryckta hade fram till 1979 tryckts i en upplaga om 33 500 exemplar, vilket kan anses som en mycket hög siffra. Övriga böcker av Freire hade vid samma tidpunkt tryckts i upplagor mellan 5–11 500 exemplar. Vilka övriga pedagogiska titlar trycktes under motsvarande tid i lika stora (eller större) upplagor? Vilka läste dessutom Freires texter? Bägge frågorna skulle förtjäna en närmare utredning, som dock delvis kan sägas falla utanför de gränser Selander sätter för sin avhandling även om svaren skulle hjälpt Selander.
3. I Selanders text påpekas gång på gång att Freire stod som något av ett samlande namn för flera olika strömningar i 70-talets Sverige. Trots detta blir det ändå dialogpedagogiken, som ställs i centrum. Redan inledningsvis anger Selander att han "kommer att visa hur Freire anammades av olika grupperingar, hur Freire kopplades samman med dialogpedagogiken, och hur dessa processer gav Freire och dialogpedagogiken livskraft, åtminstone för en tid. . . . Samma politiska och sociala process som gav företräde åt Freire och dialogpedagogiken kom att verka för att idéerna (den pedagogiska formen och innehållet) också med tiden upplöstes." [sid 22] Ibland får man intrycket av att Selander velat skriva minst två avhandlingar. En avhandling om dialogpedagogiken och en annan om Freire. De bägge avhandlingarna har i så fall ingått en något olycklig förening. På den svenska pedagogiska arenan har Freire och dialogpedagogiken knappast haft ett så intimt umgänge som Selander antyder. Vi återkommer till denna fråga längre fram i artikeln. Ytterligare ett påpekande skall för fullständighetens skull göras. Freires dialogbegrepp har hela tiden en konkret innehållslig betydelse och dessutom har dialogen ett bestämt syfte. En läsning av Freires texter visar klart, att Freires begrepp dialog endast har synnerligen ytliga överensstämmelser med det vaga samspelebegreppet dialog i den svenska ord-sammanställningen dialogpedagogik. Staffan Selander visar också utförligt att så är fallet och ägnar dessutom ett helt kapitel åt en kritisk och uppslagsrik diskussion om Freires filosofi och begreppsapparat [sid 62–76].
4. Längre fram i artikeln återkommer vi till frågan om publiceringen av Freires texter i Sverige. Utgivningen av dessa texter skedde inte riktigt så som Selander beskriver det. Via personliga kontakter vid det kristna världsmötet i Lima 1971 kom Freires böcker att översättas till svenska. I första hand kom det att gälla det teoretiska grundläggande arbetet *Pedagogik för förtryckta*, som gymnasielektorn Sten Rodhe med söner (Svenska kyrkan) översatte och som publicerades av Gummessons förlag genom förmedling av Walter Persson (verksam inom Svenska missionsförbundet och numera dess ledare). Sten Rodhe presenterade Freire i förord till tre av de mellan 1972 och 1978 utgivna Freire-böckerna. De tre senaste av de fyra hittills publicerade böckerna översattes av Fredrik Rodhe.
Också på andra vägar spreds kunskap om Freire, tex av Leif Duprez i Utbildningstidningen. Artikeln som publicerades 1971 är illustrerad bl a med en återgivning av titelbladet till den spanskspråkiga utgåvan av *Pedagogik för förtryckta*.
5. Svenskan saknar som bekant ett begrepp som motsvarar engelskans "education" eller tyskans "Erziehung". Vi använder sammanställningen "bildning och fostran" eller ordet "education" hellre än det inadekvata "utbildning".
6. Motsättningen mellan Coombs och Freire speglas i konferensrapporten *Seeing Education Whole* (Genève: World Council of Churches, 1970) där det bl a heter om Coombs arbete: "The Coombs book, a mine of statistical information about the growth of educational provision in the countries involved in UNESCO, was nevertheless uniformly banal . . . never so much as hinting at any political commitments or difficulties that might be involved and — apparently all unconsciously — basing itself on a naive, utilitarian and rationalist optimism that witnessed all too clearly to one particular cultural background and conditioning. By evidently mutual if tacit consent, it was hardly mentioned during the week." (A a, sid 17–19) Coombs arbete översattes snabbt till svenska (*Utbildningens världskris*, 1969) försett med ett mycket uppskattande förord av Torsten Husén. Den användes som kursbok i pedagogik vid flera universitet. Selander nämner den inte. Den 1970 utgivna boken *Utbildning* kan måhända

- delvis ses som en motbok till Coombs och speglar i vart fall, att det vid denna tid också i Sverige fanns ett stort intresse för u-landsfrågor, något som vi återkommer till längre fram.
7. Jan-Erik Perneman: *Medvetenhet genom utbildning. Ett försök att utifrån Paulo Freires perspektiv forma ett ledarutbildningsprogram och beskriva utfallet i termer av kvalitativa skillnader*. Göteborg: Göteborg Studies in Educational Sciences 21, 1977.
 8. Lilian Levin m fl: *U-bildning. Skola och samhälle i Kina, Kuba, Tanzania och Vietnam*. Stockholm: Rabén & Sjögren, 1970. Nästan samma författargrupp utgav något år senare en antologi *Kunskap—insikt—frigörelse* (Wahlström & Widstrand, 1973). I antologin återfinns dels en artikel som presenterar Freires pedagogiska praktik och som hämtats ur en belgisk progressiv kristen tidskrift där den publicerats 1969, dels en intervju med den förste huvudsekreteraren i FÖVUX Per-Ebbe Persson om "Freire i Sverige". Den första artikeln är ganska strikt knuten till Freires brasilianska erfarenheter. Den andra artikeln är knuten till svensk vuxenundervisning. I ingen av artiklarna kan man påstå att det som i Sverige skulle komma att kallas dialogpedagogik kommer till synes.
 9. Vi har redan berört detta. Jfr not 6.
 10. Betydelsefulla influenser var bl a samlingsvolymen *Knowledge and Control* redigerad av Michael Young (London, 1971) där bl a Bernsteins viktiga text om klassifikation och inramning presenterades. Norrmannen Erling Lars Dales arbete *Pedagogikk og samfunnsforandring* (Oslo, 1972) tillhörde liksom samlingsvolymen *Philosophical Redirection of Educational research* (Yearbook of the National Society for the Study of Education, 1972) de texter, som fanns tillgängliga och lästes samtidigt med att Freire utkom på svenska. Exempler skulle kunna mångfaldigas.
 11. Lika lite som man egentligen kan påstå att dialogpedagogiken är död och begravnen.
 12. Paulo Freire: *Der Lehrer ist Politiker und Künstler. Neue Texte zu befreiender Bildungsarbeit*. Hamburg: Rowohlt Verlag, Rororo Sachbuch, 1981. Förutom intervjuer finns i denna textsamling även bl a kortare texter ur den publikationsserie, som utgavs av den av Freire ledda gruppen IDAC (Institut d'Action Culturelle) i Genève. Denna grupp knöt också kontakter med Sverige. Freire verkade under 70-talet förutom i Världskyrkorådet också genom IDAC och i samverkan med den från Paris arbetande INODEP (Institut d'orientation pédagogique face au Tiers Monde).
 13. South Hadley, Mass: Bergin & Garvey, 1983.